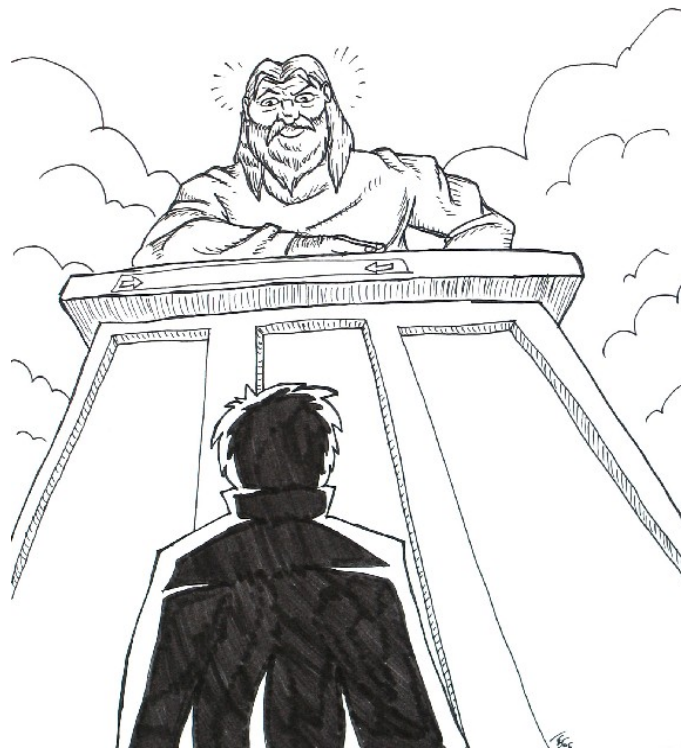

Skötsamhetens makt

Den moraliska sensibilitetens struktur och maktgörandets beståndsdelar: Hur kan dygderna fördjupa förståelsen kring empowermentprocesser?

Abstract

This essay shows how the concept of virtue can deepen our understanding considering processes of empowerment. A virtue is understood as a trait of character, manifested in habitual action, that it is good for person a to have. Virtues are interpreted as socially constructed. Empowerment is presented as a process toward self-confidence and self-determination where recourse and freedom propels the development toward power for the individual, the household and the community. Why does the concept of virtue deepen our understanding? It is argued that our theoretical perception of empowerment needs to better encompass values, norms and practise. The concept of virtue delivers a deepened comprehension of how these elements are constructed and operates. It is also argued that virtues structure our perception of the world and our moral sensibility. Thus, it is shown how processes of empowerment depend on the communities' moral demands. The concept of virtue is applied at different levels of power.

Keywords: virtue, empowerment, power, moral sensibility structure, welfare

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte, metod, avgränsning och begrepp	4
1.2 Samhällsmoralens krav?	5
1.3 Metateori	7
1.3.1 Samhällsmoralen och dygdens ontologi	7
1.3.2 Handlingsdisposition	8
1.3.3 Konstruktion av identiteter och gränser	8
1.3.4 Samhällsmoralens roll i samhällsprocesser	9
1.3.5 Diskurs	10
1.3.6 Institution och förändring	11
1.4 Relationer som utgångspunkt	12
1.4.1 Några teoretiska implikationer	12
1.4.2 Centrala problem	13
2. Dygdteori	14
2.1 Fokalpunkter	15
2.2 Social praxis	16
2.2.1 I en social kontext	16
<u>Figur 2.1</u> Dygdteori i sammanfattning	18
2.3 Samhällsmoralens reflexer	18
3. Empowerment	20
3.1 I svensk översättning	20
3.2 Ett tvådelat begrepp med tonvikt på processer	21
3.2.1 Självssäkerhet	22
3.2.2 Självbestämmande	22
3.3 Emancipations	23
3.3.1 Makt, förändring och emancipation	24
3.4 Kritik och alternativt empowermentperspektiv	25
3.5 Empowermentprocessens resurs- och utrymmesbehov	27
3.6 Empowermentsubjekt	28
<u>Figur 3.1</u> Empowerment i sammanfattning	29
3.7 Ett samlat grepp	30
4. Skötsamhetens makt	31
4.1 Dygder och makt	31
4.1.1 Aktörsbunden makt	32
4.1.2 Motmakt	32
4.1.3 En kritisk ansats	33
4.2 Dygder, resurs- och utrymmesbehov	33
4.3 Välfärd?	33
Referenser	34

1. Inledning

En alltid lika aktuell fråga är välfärd. Hur ser den ut? Hur vill vi att den ska se ut? Hur får vi den att se ut som vi vill? I Dokument inifrån *Välfärdsmysteriet* antydde att den svenska välfärden aldrig varit bättre (SVT2 050417). De siffror som presenterades visade, att det trots nerskärningar och besparingar, aldrig lagts så mycket resurser på välfärdstjänster. I reportaget menade statsvetaren Bo Rothstein att det på ackumulerad nivå aldrig producerats så mycket välfärdstjänster som idag.

Barnomsorg, äldreomsorg, omsorg om funktionshindrade, sjukvård, skola, föräldrapeng, barnbidrag, bostadsbidrag, försörjningsstöd, studiebidrag, a-kassa och så vidare. Många är de institutioner som ligger till grund för den svenska välfärden. De allra flesta av dessa välfärdsinstitutioner kan betraktas som verktyg för att minska utslagning, marginalisering, underkuvande etc. De kan ses som verktyg för att öka välfärden för dem som inte har de resurser som krävs för ett drägligt liv.

Men vilka är dessa resurser? För en del av oss handlar det om mat för dagen och tak över huvudet. Det handlar om livets nödtröft. Men det handlar också om vilken skola jag kan välja, vilket bostadsområde jag lever i, vilket jobb jag kan få och hur min uppväxtmiljö ser ut. Det handlar om materiella resurser. Det handlar om sociala resurser. Men fram för allt handlar det om makt!

1.1 Syfte, metod, avgränsning och begrepp

Syftet med denna uppsats är att diskutera välfärd ur ett maktteoretiskt perspektiv och visa hur teori kring det moralfilosofiska begreppet dygd kan öka vår kunskap om maktgörandeprocesser (empowerment).

Metoden som används delar upp empowermentbegreppet i sina beståndsdelar i syfte att lokalisera områden där dygdteori kan appliceras. I detta kommer empowermentteori att mötas av dygdteori.

Avgränsning mot dygdteorins normativa och empirisk-teoretiska innehåll kommer att göras. Vi är inte i denna uppsats intresserade av vad dygden bör innehålla eller vad den "de facto" innehåller. Det är dygdens funktion i samhällsprocesser vi huvudsakligen är intresserade av. För att göra dygdteorin så tillgänglig som möjligt kommer det dock att förekomma exempel på vad en dygd bör eller kan innehålla.

När det gäller välfärd ur ett maktperspektiv kommer uppsatsen att fokusera empowermentbegreppet. Empowerment betraktas då som ett välfärdsverktyg vars syfte är att minska underkuvande och systematiska orättvisor. Begreppet kommer att delas upp i sina beståndsdelar vilket har två syften. För det första ger det en inblick i maktgörandets olika teoretiska delar där vi kan studera verktygets funktion. För det andra öppnar det för en applicering av dygdteori.

Empowerment kommer inte att explicit förhållas till olika arenor där empowerment kan tänkas lämpa sig.

Dygder kommer framöver att betraktas som samhällsmoralens reflexer. Dygder antas vara karaktärsegenskaper, vilka är relativt permanenta och kännetecknar en person som helhet. En dygd är en förvärvad karaktärsegenskap, vilken människor uppövar genom träning. En dygd är en förvärvad karaktärsegenskap som utgör en disposition att utföra handlingar som omgivningen betraktar som rätta, en inre benägenhet att göra vad som i omgivningen uppfattas som rätt och gott. Det är en egenskap som gör människan skickad för livet som helhet i den omgivning människan befinner sig. En dygd är en av samfälligheten önskvärd karaktärsegenskap och motsatsen till vad samfälligheten anser vara en last.

Empowerment kommer framöver att betraktas som ett välfärdredskap, en metod att minska underkuvande och systematiska orättvisor vilka beskriver alla orättvisa situationer där en grupp systematiskt och över en lång tidsperiod förnekar en annan grupp tillträde till samhällsresurser där etnicitet, klass, genus, sexualitet, nation, ålder etc konstituerar de stora gestaltningarna av underkuvande. Empowerment som välfärdsredskap syftar alltså på en metod att minska underkuvande och systematiska orättvisor.

1.2 Samhällsmoralens krav?

Ett konkret exempel på en välfärdsinstitution som speglar både empowerment och dygder är a-kassan. I "Lag (1997:238) om arbetslöshetsförsäkringen" behandlas villkor för rätt till ekonomisk ersättning från denna försäkring. Här stipuleras bland annat vad som i dagligt tal går under samlingsnamnet "att stå till arbetsmarknadens förfogande". För att vara kvalificerad för ersättning skall försäkrings-tagaren följa ett bestämt beteendemönster. Denne skall "stå till arbetsmarknadens förfogande". Detta beskrivs i lagtext med tre nyckelord: villig, aktiv, medverkan. **Villig** innebär att de jobb som myndigheten anvisar skall sökas på ett förtjänstfullt sätt. Det innebär också att anvisade arbetsmarknadspolitiska åtgärder skall accepteras och skötas på samma förtjänstfulla sätt. **Medverkan** innebär samarbetsvillighet, bland annat när det gäller att tillsammans med myndigheten utforma en handlingsplan för återgången till den reguljära arbetsmarknaden. **Aktiv** innebär med dagens praxis en redovisning till myndigheten av hur de aktiviteter som anvisats i handlingsplanen har skötts.

Hur kan vi tolka dessa element i försäkringen? Är de strikt instrumentella (dvs syftar till att maktgöra individen) eller är de sprungna ur den gamla devisen (dygden) om att arbeta i sitt anletes svett, att arbeta sig till frälsning?

”A-kassan” implicerar, utöver dygder, även empowerment. Tanken bakom empowerment kan beskrivas som "hjälp till självhjälp". Idén är att individer genom att de ges kunskap, resurser och handlingsutrymme själva tar sig ur marginalisering etc. Vi skulle kunna säga att många av dagens välfärdssystem bygger på just denna tanke, där a-kassan är just ett sådant exempel. Genom de regler som omgärdar försäkringen slussas individen in i en institution där visst beteendemönster (villig, aktiv, medverkan) premieras. På så vis ges individen kunskap(?) om hur dagsläget på arbetsmarknaden ser ut och hur man bäst(?) tar sig vidare till ett nytt reguljärt arbete. Beteendemönstret belönas sedan med resurser i form av arbetsmarknadspolitisk åtgärd och/eller ekonomisk ersättning ur försäkringen vilka sedan kan användas av individen för att ta sig vidare till ett nytt reguljärt arbete.

Det som ter sig förbryllande i det här sammanhanget är att lagstiftningen kring en så fundamental välfärdsprodukt som försäkring mot arbetslöshetens verkningar omgärdas av mycket löst formulerade regler om "att stå till arbetsmarknadens förfogande". Det ter sig också förbryllande att det förekommer administrativa bestraffningar av så grov kaliber som i arbetslöshetsförsäkringen (i form av indragen ersättningsrätt). Kan vi misstänka att det i välfärdsinstitutioner och empowermentidéer finns en disciplinerande ingrediens? Hur verkar i så fall denna ingrediens? Vilket begrepp skall vi använda för att beskriva denna ingrediens?

Amartya Sen, mottagare av priset i ekonomi till Nobels minne för sin forskning i gränslandet mellan ekonomisk teori och moralfilosofi, diskuterar i *Utveckling som frihet* etiska värden och utformning av politik. Sen menar att de som utformar politik har två skäl för att intressera sig för etiska värden som exempelvis social rättvisa. För det första är social rättvisa centralt när man formulerar politikens syfte och målsättningar. Här är idéer om rättvisa synnerligen betydelsefullt för politikens förmåga att övertyga och nå fram. För det andra är all offentlig politik beroende av hur individer och grupper beter sig. Dessa beteenden påverkas av hur vi förstår och tolkar samhällsmoralens krav. "Vid utformning av offentlig politik är det viktigt att man inte bara tar ställning till vad rättvisa kräver, utan också att man förstår den breda allmänhetens värden, inklusive dess sinne för rättvisa" (Sen 2002: 380). Kan det vara så att a-kassan på något sätt är knuten till vad Sen kallar samhällsmoralens krav? Kan vi härleda reglerna i försäkringen ur den breda allmänhetens sinne för rättvisa?

Vi återknyter till inledningen. Alla siffror visar att det trots nerskärningar och besparingar aldrig lagts så mycket resurser på välfärdstjänster som idag. Om vi knyter detta till resonemanget om disciplinerande ingredienser i välfärdspolitiken skulle det kunna vara så att samhällsmedlemmarna aldrig tidigare varit så utsatta för disciplinering som de är i dag. När politiken antas maktgöra den enskilde samhällsmedlemmen stöter vi på en paradox. Hur kan politiken vara både disciplinerande och maktgörande på en och samma gång? Kan vi hitta näring i Sens resonemang om samhällsmoralen och politikens tillblivelse? Kan vi genom att stu-

dera samhällsmoralen fördjupa förståelsen av välfärdspolitiken och dess förmodade maktgörande?

1.3 Metateori

Innan vi diskuterar välfärd ur ett maktteoretiskt perspektiv och visa hur teori kring det moralfilosofiska begreppet dygd kan öka vår kunskap om empowerment skall vi försöka besvara frågan: Vad kan vi egentligen nå kunskap om?

Den lundensiske statsvetaren Lennart Lundquist hävdar helt korrekt, att verkligheten är mycket svårfångad. Beteenden studeras ofta indirekt genom utsagor från olika individer. Vi kan särskilja tre analysplan: utsagoplanet (vad individer tycker), informationsplanet (vad individer tror) och realitetsplanet (vad som faktiskt är). När vi studerar samhällsprocesser har vi inte direkt tillgång till verkligheten utan bara de delar vi valt att studera. Resultatet blir på så vis beroende av metodologiska val (Lundquist 2001:19-28, 109).

Eftersom denna uppsats är en ren litteraturstudie kommer materialet som används att företrädesvis behandla utsagoplanet, dvs vad enskilda individer tycker. Detta problem kommer att hanteras genom antaganden av ontologisk natur, dvs vad vi tror oss veta om verkligheten och vad vi tror oss veta om realitetsplanet.

1.3.1 Samhällsmoralen och dygdens ontologi

Som vi sett resonerar Amartya Sen kring hur vårt beteende påverkas av hur vi förstår och tolkar samhällsmoralens krav. Med ledning av detta skulle vi kunna ana att det finns en moral i samhället som ställer vissa krav på oss, en moral som kan förefalla betvingande. I sin avhandling *Medborgardygd* resonerar den lundensiske statsvetaren Björn Badersten kring dygden och samhällets ordning¹. Badersten visar att samhällsordningen vilar på dygdetisk grund:

Samhällsordningen blir möjlig genom att den vilar på dygdetisk grund, vilken upprätthålls, reproduceras och utvecklas av de människor vars ömsesidiga interaktion samtidigt utgör basen för ordningens existens. Som grundläggande restriktioner i mänskligt handlande verkar dygderna således både möjliggörande och begränsande i det sociala samspelet. Dygderna är möjliggörande i den mån de betraktas som instrumentella i relation till den människans självförverkligande och för förverkligandet av det gemensamma goda. På motsatt sätt är dygderna begränsande i den meningen det gemensamma goda och gemenskapens krav formar människan karaktär och handlingsdispositioner och på så sätt sätter gränser för den enskildes handlingsutrymme [...] [Samhälls]ordningen skall ... förstås som framväxt i en dygdetiskt bemängd och ömsesidigt konstituerande interaktion människor emellan, [vilken]... sker inom ramen för en omgivande, både begränsande och möjliggörande strukturell kontext [...] Samhällsordningen som strukturellt begränsande och möjliggörande, och dygden som individuell handlingsdisposition, är vid varje tidpunkt ömsesidigt konstituerande (Badersten 2002: 114f).

¹ Samhällets ordning refererar till problemet kring möjligheten att forma en mänsklig gemenskap, möjligheten att skapa ett samhälle

Vi kan genom Baderstens resonemang alltså betrakta samhällsgemenskapens kitt som vilande på dygder. Dessa dygder blir med Amartya Sens språkbruk en sorts reflexer som kastar tillbaka ljuset från samhällsmoralen. Det borde med andra ord vara möjligt att genom en studie av dygder säga något om samhällsmoralens förmodade betvingande. Överfört på ett resonemang kring makt kan det bli möjligt att genom teori kring dygder fördjupa förståelsen av välfärdsinstitutionernas paradoxala samtida maktgörande och disciplinerande.

1.3.2 Handlingsdisposition

Innan vi driver Baderstens resonemang om dygdens inflytande vidare behövs en idé om hur människor handlar i olika situationer. Vilka är våra bevekelsegrunder när vi bestämmer oss för en handling? Människors handlande antas i fortsättningen vara kulturellt betingat. Detta utesluter inte att beteendet kan vara rationellt eller ändamålsenligt. Individer vänder sig till etablerade rutiner för att inrätta beteendemönster för att uppnå sina mål. Individer är tillfredställede snarare än nytto-maximerare och valet av handling beror på hur situationen tolkas snarare än på rena instrumentella kalkyleringar (jfr Hall & Taylor 1996). Alltså, när individen ställs inför en okänd situation, handlar denne efter en *lämplighetslogik*: vad är detta för situation?; vem är jag?; vilka val är lämpliga?; gör det lämpliga! (March & Olsen 1989:23).

Detta är gott nog, men vi driver Baderstens resonemang om dygdens inflytande vidare och hävdar att handlingar ligger inbäddade i gemenskapens sociala relationer. Handlingar kan därför inte definieras oberoende av sin omgivning där den enskildes *handlingsdisposition* alltid är utformad i beaktande av andra människor (Badersten 2002: 110). Till ovan utformade handlingsdisposition läggs därför frågorna: vem bör jag vara i min relation till samfälligheten? och, vem vill jag vara i min relation till samfälligheten?

1.3.3 Konstruktion av identiteter och gränser

Ett tema som tangerar handlingsdisposition är hur identiteter konstrueras och hur gränser skapas. För att svara på de ovan ställda frågorna angående lämplighetslogik och handlingsdisposition är det lämpligt med antaganden kring vad det är som gör att vi vill vara en viss typ av människa i våra relationer till andra människor - eller annorlunda uttryckt: hur konstrueras vår identitet och de gränser vi drar mot andra?

Gränser och identiteter har både en tidrumslig fysisk dimension och semiotiska² kvaliteter. Den fysiska identitetens semiotik - bestående av bland annat musik, mode, skrivna texter, design eller artefakter - uttrycker en form av "vi-het" bland samfällighetens medlemmar där den fysiska och den semiotiska konstruktionen av

² Föremål betraktas som resultatet av sociala gruppers tolkning och konstruktion. Olika sociala beteenden har olika betydelse i skilda kulturer. Det kan t ex handla om den olika grad av intimitet eller formalitet som samma avstånd mellan personer har i olika kulturer (Sonesson: semiotik).

identiteter och gränser är intimt sammanlänkade. Identitetskonstruktion involverar också självdefinition, vanligtvis som medlem av en samfällighet där medlemmarna har likartade karakteristika, smak, stil, preferenser, tro eller liknande, i motsats till "andra/dom" vilka inte delar dessa karakteristika (Clark & Petersson 2003: 11f).

Vi drar oss till minne Baderstens ord: Samhällsordningen blir möjlig genom att den vilar på dygdetisk grund, vilken upprätthålls, reproduceras och utvecklas av de människor vars ömsesidiga interaktion samtidigt utgör basen för ordningens existens. "Vi-heten" antas därför vila på dygdetisk grund.

Går det då att resonera i termer av "vi & dom" i exemplet arbetslöshetsförsäkringen? Är det "vi" som förser "dom" med en möjlighet till maktgörande? Finns det en gräns mellan de som är värdiga denna möjlighet och de som inte är värdiga? Kan vi använda begreppet dygd för att illustrera detta?

1.3.4 Samhällsmoralens roll i samhällsprocesser

Ett hävdvunnet sätt att resonera kring samhällsprocesser är i termer av aktörer och strukturer. Synen på aktörer och strukturer som ömsesidigt konstituerande är ett ytterst centralt inslag i dygdetik³, vilket avskiljer den från flertalet andra etisk-teoretiska skolbildningar (Badersten 2002: 108). Det förefaller därför intressant att applicera aktör-strukturtänkandet.

Resonemang bygger på att individer ensamma eller i grupp handlar inom ramen för strukturer som gynnar eller förhindrar vissa tankar, utsagor, åtgärder, beteende etc. Aktörerna formar omedvetet eller medvetet strukturerna genom sitt tänkande, talande och handlande. Allt sker i en ständig interaktion (jfr Lundquist 2001).

Vi kan studera aktörer på olika analysnivåer så att ett kollektiv behandlas som struktur i relation till individer, medan kollektivet kan behandlas som en aktör i relation till mer djupliggande strukturer. Eftersom idéer och handlingar enbart kan utföras av människor är det individer eller ett kollektiv av individer som är aktörer, låt vara som organisation eller samfällighet. Strukturer verkar begränsande för vissa handlingar och idéer medan de främjar andra. Strukturerna har denna inverkan oavsett om aktörerna är medvetna om strukturerna eller ej (jfr Stubbergaard 1996).

Strukturer kan syfta på väldigt olikartade typer av företeelser. Den minsta gemensamma nämnaren är dock att de antas påverka aktörer på olika sätt. Denna påverkan sker på tre olika nivåer: reglerande-, kognitiv- och normativ nivå. Reglerande påverkan är ofta förknippad med någon form av straff - och belönings-system till exempel lagar, konstitutioner och formella standardprocedurer. På den kognitiva nivån påverkar strukturerna på ett mycket grundläggande sätt hur aktörerna uppfattar och tolkar verkligheten. Exempel på strukturer med kognitiva effekter är sociala identiteter, "vi-heten". På den normativa nivån påverkar strukturerna aktörerna genom att ge upplysning om vad som är rätt, riktigt och lämpligt att tänka och göra i en viss situation. Normativ påverkan anger både passande mål och lämpliga vägar att nå dessa mål (jfr Johnsson 2001). Den normativa nivån i

³ Speciellt dygdetik med Aristoteles som portal

strukturerna påverkar alltså människors etiska ställningstagande och hur handlingars moraliska status betraktas. Vi kan säga att samhällsmoralen (vilken reflekteras i dygderna) hjälper oss att sätta upp mål och att välja lämpliga handlingar för att nå dessa mål.

1.3.5 Diskurs

Detta gott nog, men vi kommer att jobba med samhällsprocesser på ytterligare ett sätt. Vi lever våra liv i ett sammanhang som är etnocentristiskt, sexistiskt och underkuvande. Vi är alla både underkuvade och underkuvare samtidigt. Den amerikanske sociologen Patricia Hill Collins beskriver detta träffsäkert:

Although most individuals have little difficulty in identifying their own victimization within some major system of oppression - whether it be by race, social class, religion, physical ability, sexual orientation, ethnicity, age or gender - they typically fail to see how their thoughts and actions uphold someone else's subordination (Collins 2000: 287).

Att vi finns i ett sammanhang som är etnocentristiskt, sexistiskt och underkuvande är svårt att "leda i bevis" därför att vi lever fångade i diskurser.

Hela vårt förhållande till verkligheten uttrycks genom diskurser. Diskursen styr så starkt vår verklighetsuppfattning att vi är fångade i den. Samtidigt finns det många olika diskurser. Våra ords, och därmed tankars innebörder, styrs av vilken diskurs vi befinner oss i. Missförstånd eller oförståelse uppstår om vi i vår kommunikation med andra inte är i samma diskurs (jfr Emt & Eriksson: diskurs).

"[W]herever the world appears ... 'illuminated by the sun of the intelligible,' the light that does the illuminating is discourse [...] it may make a pear look like an apple - or, indeed, an apple look like a pear" (Delaney 1999: 8). Detta sätt att betrakta diskurs har påfallande likheter med den kognitiva nivån i diskussionen om hur strukturer påverkar aktörer.

Diskurs är ett av många fenomen som har inflytande över individer/aktörer. Den diskurs vi lever i omformar det normativa så att det förefaller neutralt. På så vis förblir det normativa oproblematiserat. I ljuset av den diskurs vi verkar i framstår dygdernas normativa och empirisk-teoretiska innehåll intrinsiskt.

1.3.6 Institution och förändring

Ett sista metateoretiskt resonemang rör förändring. Ett sätt att resonera kring förändring och samhällsprocesser finns i institutionsbegreppet. Institution är benämningen på de normer och regler som strukturerar mänskligt handlande till varaktigt eller återkommande beteendemönster. Institution är därför närmast liktydigt med social regel. Institutioner kan vara formellt reglerade, som t ex skolan, men kan också utgöras av informella sedvänjor, vanor och traditioner. Förutom normer och konventioner innefattar de flesta institutioner även omgivande fysiska betingelser, såsom byggnader, maskiner och kommunikationssystem. Tillsammans bil-

dar institutioner inom en viss samhällssfär ett institutionellt system, en relativt avgränsad enhet av ömsesidigt beroende, samverkande delar. Institutioner förser individer med beteenderegler. De innehåller kriterier för vad som är godtagbara handlingar och vad som betraktas som opassande eller omoraliskt. Medan de godtagbara handlingarna belönas, förekommer sanktioner och ibland tabun mot de omoraliska. Det är utifrån sådana institutionaliserade normsystem (samhällsmoralen) som det likformiga respektive det avvikande beteendet kan urskiljas. De föreskriver hur viktiga och känsliga företeelser skall behandlas (jfr Brante: institution).

Institutioner standardiserar beteenden och överför traditioner mellan generationer och är därmed av stor betydelse för den sociala ordningen (samhällsordningen). Ur ett djupare perspektiv är de också centrala för vår världsbild och förmåga att orientera oss. Institutioner förmedlar innebörd åt vår omgivning. Man kan säga att institutioner inte bara standardiserar beteendet, utan även tänkandet och perceptionen av omgivningen (jfr Brante: institution). Samhällsmoralen som institutionaliserat normsystem hjälper oss att förstå vilka situationer som kräver vår moraliska sensibilitet (mer om detta längre fram).

Hur uppkommer och förändras institutionen? Institutioner kan ha en mängd olika rötter. De flesta har en mycket lång historia, de har långsamt mejslats fram ur äldre praxis och sedvänja. Institutionens sociala betydelse betonas ofta genom att de innehåller ceremonier och ritualer ägnade att heliggöra det underliggande värdet. De innehåller ofta självreproducerande mekanismer, vilket bidrar till att förklara deras beständighet över tid. Under förändringens gång kan institutioner stelna och den ursprungliga målsättningen hamna i skymundan (Brante: institution).

Förändring av institutioner sker genom att aktörer reflekterar över strukturella förhållanden och kommunicerar dessa förhållanden med andra. Denna kunskap kan skapa insikter om hur skilda strukturer verkar befrämjande eller begränsande. Med denna insikt kan aktörerna utnyttja strukturerna. Det mänskliga vetandet förändras genom erfarenheter av hur strukturerna verkar (genom såväl materiella förhållanden som nya idéer). Det förändrade medvetandet kan sedan genom aktivt handlande förändra institutioner (Stubbergaard 1996: 39).

Hur förändras dygderna?⁴ Det är i grunden frågan om samma process som skapar samhällsordningen. Den enskilda människan, samfällheten och samhällsordningen samverkar och interagerar i en dynamisk process där dygderna förändras. Dygderna formas i relation till samfällhetens sedvanor och traditioner, men omprövas ständigt och ifrågasätts genom det offentliga samtalets praktik. Förändringen ligger således inbäddad i och blir en integrerad del av interaktionsprocessen som sådan. Vad som i varje given kontext och vid varje given tidpunkt utövar störst inflytande - människans reflektion och kritiska ifrågasättande eller traditionens konservativa verkan - är en empirisk-teoretisk fråga (Badersten 2002: 115f).

⁴ Notera antagandet att samhällsmoralen relekteras i dygderna och att samhällsmoralen antas vara ett institutionaliserat system av normer.

1.4 Relationer som utgångspunkt

Utifrån diskussionen kring förändring kan vi anta att institutioner och synen på dygdernas innehåll är trögrörliga fenomen. Fenomen som återfinns i den sociala världen. Hur skall vi då betrakta den sociala världen? Är den primärt ett statiskt eller ett dynamiskt fenomen? I denna uppsats arbetar vi med den sociala realiteten som dynamisk, kontinuerlig och processuell. Kultursociologen och teoretikern Mustafa Emirbayer uttrycker det så här:

Things 'are not assumed as independent existences present anterior to any relation, but ... gain their whole being ... first in and with the relations which are predicated of them. Such 'things' are terms of relations, and as such can never be 'given' in isolation but only in ideal community with each other' (Emirbayer 1997: 287).

Vi kan kalla perspektivet för relationellt. Detta perspektiv avvisar uppfattningen att man kan positionera på förhand givna enheter såsom individer och samhällen som startpunkter för samhällsvetenskaplig analys. Individer, vare sig de har en rationellt eller kulturellt betingad handlingsdisposition, går inte att separera från den transaktionella kontext de är inbäddade i. Det som kommer ur dessa transaktioner är tillfälliga stabiliseringar i form av nya aktörer, nya väsen och nya relationer bland gamla delar (Emirbayer 1997: 286, 289).

I fråga om arbetslöshetsförsäkringen tar detta resonemang sitt konkreta uttryck i den praxis som omgärdar försäkringen. Institutionen som sådan har inte förändrats nämnvärt sedan den manifesterades för första gången 1892. Men, med ord ur den relationella vokabulären, ser vi ständigt nya stabiliseringar bland gamla delar. Detta speglas i förordningar kopplade till lagen. Det framträder i praxis på myndighetsnivå och, framför allt, det förkroppsligas i relationen mellan byråkratin och försäkringstagaren.

1.4.1 Några teoretiska implikationer

Denna utgångspunkt får verkningar på teoretisk nivå. Makt är i den transaktionella kontexten ett relationellt fenomen. Makt är otänkbart utanför relationer. Makt kommer ur sättet på vilket relationer formges, ur relationernas mönster och av hur relationer arbetar. Makt är kulturellt, socialt strukturerat och socialpsykologiskt till sin natur (jfr Emirbayer 1997).

Ojämlighet kommer till stora delar ur lösningar som elit- och icke-elitaktörer möter i återkommande spel om resurser. Dessa resurser kan vara symboliska, positionella eller emotionella. Lösningarna, ur vilka ojämlikhet kommer, liknar positionerna mellan dragen i ett parti schack (jfr Emirbayer 1997).

Av detta resonemang antar vi att det är relationer som bör utgöra en central utgångspunkt. Det blir en väv av relationer som utgör grunden i vår förståelse av hur empowerment och dygder verkar.

1.4.2 Centrala problem

Perspektivets centrala problem ligger i hur gränserna till den relationella väven skall specificeras. Problemet gör sig påmint när det gäller såväl geografiska som kulturella och socialpsykologiska avgränsningar. Behöver de som finns i väven vara medvetna om att de finns där eller kan den som gör studien själv definiera väven? När väl väven avgränsats ställs vi inför nästa problem. Hur skall vi karakterisera de identiteter som finns inuti väven? När (om någonsin) är det frågan om tillfälliga stabiliseringar som kan definieras (jfr Emirbayer 1997)?

Vilka normativa implikationer har ett betraktande av individer och kollektiv som enhetliga identiteter med en gemensam uppsättning egenskaper rotade i etnicitet, klass, kön eller sexualitet? Vilka konsekvenser får det för vår analys om vi deriverar gruppens intresse och handling ur denna starkt förenklade bild? Är det inte så att vi genom klassificering också legitimerar kollektiva identiteter? På så vis reproducerar vi etnocentrism, sexism och xenofobi. Ett förhållningssätt som kan addera komplexitet är intersektionalitet, dvs att vi betraktar identiteter som multipla (jfr Emirbayer 1997).

Hur handskas perspektivet med förändring? Vi föreställer oss ett parti schack med ett begränsat antal spelare (aktörer) där varje drag är en lösning på ett problem (en transaktion). Eftersom spelaren inte kan förutse a) alla konsekvenser av ett drag eller b) motspelarnas nästa drag, produceras en mängd oförutsedda händelser vilka bildar kontexten (strukturen) för nästa omgång drag (jfr Tilly 1993). De pjäser (resurser) som används har olika slagkraft genom att de enligt spelets regler kan förflyttas över spelplanen (i väven) olika långt och i olika riktning. Spelet går ut på att skaffa sig bättre utgångspunkt inför nästa omgång drag (tillförsäkra sig resurser). För varje omgång drag förändra aktörernas interna och externa konfiguration. Man kan säga att varje drag producerar en ny uppsättning aktörer och nya relationer. Det som bäst förklarar handling är inte spelarnas attribut. Det är hur de reagerar på relationerna i spelet. Den spelare som har kapacitet att exploatera relationen i form av informationen om andra spelare kan sägas vara strukturellt autonom. Denna strukturella autonomi kan användas för att påverka tomrum på spelplanen och avsaknaden av distinkta spelregler (jfr Burt 1992).

2. Dygdteori

Hur kan teori kring det moralfilosofiska begreppet dygd fördjupa vår kunskap om empowerment? Det är nu dags att öppna luckan där dygdetisk teori gömmer sig. Först kommer ett generellt resonemang kring hur denna tankelinje skiljer sig från andra moralfilosofiska teorier. Detta följs av en genomgång av teorins fokalpunkter med dygdernas beståndsdelar och deras funktion. Resonemanget har här en närmast ontologisk karaktär. Därefter diskuteras dygdernas relationella dimension. Sist i kapitlet läggs en figur fram. Denna sammanställer den dygdteoretiska och metateoretiska diskussion som hittills förts. Figuren kommer att utgöra grunden i den kommande analysen av hur dygdteori kan fördjupa kunskapen om empowerment.

Dygdetik (dygdteori) är en av fyra grova tankelinjer inom moralfilosofin. De andra tre går här under benämningen utilitarism, kantianism och kontraktsteori (jfr Rachels 2003). Dessa ger olika principiella svar på frågan: Hur skall vi bedöma en handling moraliska status? För en som menar att Kant var på rätt väg är den handling rätt som följer en på förhand uppställd ordning av regler. Reglerna skall följas, punkt. För en utilitarist är den handling rätt som maximerar nyttan för flest möjliga individer. Och för moralfilosofen som följer i exempelvis John Rawls spår utgår resonemanget från ett socialt kontrakt - *pacta sunt servanda*. För en dygdteoretiker avgörs handlingens moraliska status av det handlande subjektets moraliska status. Alltså, den individ som är moraliskt kompetent handlar moraliskt riktigt.

Dygdetiska teorier behandlar frågan om vilken slags människa det är önskvärt att vara. För att ange vad som utmärker goda människor använder sig dessa teorier av begreppet dygd. Exempel på dygder som man kan mena att det är önskvärt att en människa odlar är mod, generositet och ärlighet. Modet är en egenskap som hjälper henne att möta faror. Generositeten motiverar henne att bistå andra människor. Ärlighet disponerar henne att tala sanning (Bexell & Grenholm 2003: 125).

Innan vi gräver det dygdteoretiska hålet djupare kan nämnas att den kritik som ofta riktas mot moralfilosofi med regler och plikter i förgrunden, är att den tappar sin glans vid avsaknaden av en gudomlig regelgivare. Kritik mot utilitarism brukar handla om att det är problematiskt att föreställa sig alla som påverkas av ett beslut och ännu svårare blir det när resultatet av en handling skall viktas. Mot resonemanget som tar sin början i ett socialt kontrakt kan man undra vad som händer med de individer som inte erkänner kontraktet. Kritik mot dygdteorin handlar om att den rättfärdigar snart sagt varje handling som utförs av ett, i en viss omgivning, moraliskt kompetent subjekt, dvs allt kan vara moraliskt rätt bara det följer en kontextuell praxis kring vad som är eftersträvarvärda karaktärs-egenskaper.

Det är just denna kritik som gör dygdteori intressant för vår del. Det kan bli möjligt att förstå på ytan förbryllande handlingar och maktrelationer genom att analysera dem ur ett dygdteoretiskt perspektiv. När dygdteorin förhålls till empowerment kan vi genom en analys av synen på dygdens innehåll skapa förståelse för relationella maktprocesser på empirisk-teoretisk nivå.

2.1 Fokalpunkter

Dygdetik i sin normativ-teoretiska skepnad är en metod för att tänka kring lämpliga handlingsalternativ i situationer som påkallar vår moraliska sensibilitet. Praktisk dygdetik behandlar vad vi de facto bör göra i en specifik situation. Det är inte någon av dessa skepnader vi är intresserade av här. De presenterade fokalpunkterna skall förstås som ett tillvägagångssätt för att belysa dygdernas uppbyggnad, ett sätt att visa hur vi kan använda teorin för att studera dygdernas funktion i samhällsprocesser. Vi betraktar följande resonemang som en tolkning av hur människor strukturerar sin moraliska sensibilitet.

1. *En handling är rätt om och endast om den är vad ett moraliskt kompetent subjekt skulle göra under de rådande omständigheterna* (jfr Oakley 1996). När vi frågar oss själva vem vi vill vara i vår relation till samfälligheten kan en individ som framstår som moraliskt kompetent tjäna som förebild.
2. *Det goda kommer före det rätta*. Enligt dygdteori måste vi först veta vad som är gott för människan innan vi kan avgöra en handlings moraliska status (jfr Oakley 1996). Vad är gott för mig och min omgivning?
3. *Dygderna är oreducerbart plurala och intrinsiskt goda*. Dygderna kan inte reduceras till att hedra ett enda övergripande värde (exempelvis lycka för utilitarismen). Dessutom är dygderna värdefulla karaktärssegenskaper i sig snarare än instrument för att nå andra värden (jfr Oakley 1996).
4. *Dygderna är objektivt goda* (jfr Oakley 1996).
5. *En del intrinsiskt gott är aktörsrelativt*. Att beskriva "ett gott" som aktörsrelativt är att säga att det är speciellt gott för mig. Just detta specifika goda är extra gott för mig därför att det för mig har speciellt moraliskt värde (Oakley 1996: 142f). Detta säger inte att vi kan välja vilka dygder vi vill personifiera. Vår moraliska identitet är socialt konstruerad (mer om detta längre fram).
6. *Att handla rätt kräver inte en maximering av det goda* (jfr Oakley 1996). De eftersträvningsvärda karaktärssegenskaperna disponerar därför inte människor att maximera det goda. Handlingar styrs därför inte heller av en önskan att maximera nyttan av handlingen. Handlungsdispositionen har snarare kvalitativa förtecken och vägleds av en kontextuell uppfattning av det goda.

2.2 Social praxis

Människors etiska uppfattningar är inbäddade i olika traditioner där varje tradition har sina egna kriterier för etisk rationalitet. Det finns inte en rationell grund för moralen som är giltig universellt. Människors förståelse av vad som är rationellt beror på traditionen de är inställda i (jfr MacIntyre 2003).

Det finns olika värden som är eftersträvansvärda beroende på vilket verksamhetsområde en person befinner sig i. Dygderna det ses som önskvärdt att odla är därför olika från kontext till kontext. Ett begrepp som beskriver detta är praxis. Praxis förstås här som en gemensam mänsklig aktivitet för att uppnå vissa mål. För varje praxis finns det interna och externa mål. Externa mål kan vara social status eller materiella värden. Interna mål kan vara syften i verksamheten som gör aktiviteten till vad den är och erkänns av dem som deltar. Inom sjukvården kan det till exempel handla om patienters hälsa. En dygd skall i detta sammanhang förstås som en uppövad mänsklig kvalitet, vars utövande gör det möjligt att uppnå sådana värden som är interna för en viss praxis, en karaktärsegenskap som disponerar människan att främja interna värden. Vilka karaktärsegenskaper som ses som goda varierar efter social och kulturell kontext. Varje individ ingår i en bestämd social gemenskap och en bestämd tradition, inom vilken det utvecklas olika tolkning om vad som är åtråvärda egenskaper. Varje sådan tradition hålls samman av berättelser. Det är genom att lyssna till dessa berättelser som den enskilde erhåller sin moraliska fostran (jfr MacIntyre 2003).

2.2.1 I en social kontext

Det som nu följer utvecklar resonemanget ovan och ger oss en bild av dygdens betydelse för vår moraliska sensibilitet. Vi får också en inblick i hur vi tillägnar oss dygder och dess roll i en social kontext.

Dygderna betraktas här som socialt konstruerade fenomen. Vi lär oss dygderna som vi lär oss språket. Inlärningsprocessen kan beskrivas med orden seder, relationer och språk (jfr Möller 2003).

- ⇒ **Seder:** Vi blir delaktiga i ett moraliskt förhållningssätt genom att vänja oss vid att handla i enlighet med de moraliska sedvänjor som finns i det sammanhang där vi växer upp.
- ⇒ **Relationer:** För vår moraliska utveckling behöver vi växa upp i en mänsklig gemenskap som kännetecknas av omtanke, engagemang och ömsesidig kommunikation.
- ⇒ **Språk:** Genom att förse oss med begrepp gör språket det möjligt att reflektera över handlingar. Härigenom blir det möjligt att ta ställning i olika frågor och att kritiskt bedöma våra olika impulser och önsknings. En sådan kritisk reflektion är en förutsättning för att vi ska kunna utvecklas till moraliska subjekt och tillägna oss dygderna.

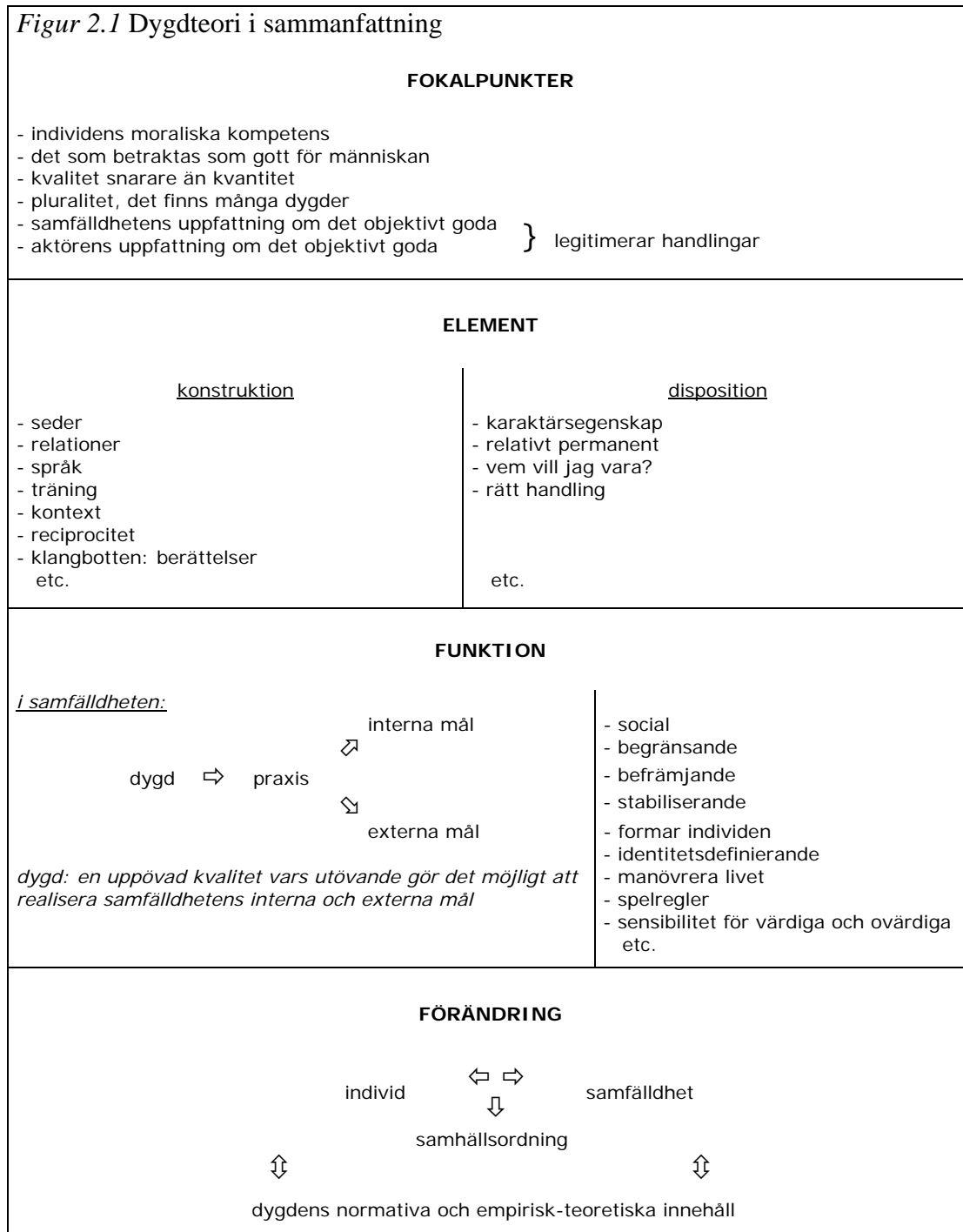
Dygdena gör det möjligt för människor att samverka med varandra i olika sociala sammanhang för att realisera olika slags värden. I dessa sammanhang utvecklas en praxis för hur samverkan skall gestaltas. Människan ingår på en och samma gång i flera olika sociala sammanhang, till exempel familjen, arbetslivet och det politiska livet. Dessa sammanhang ställer olika krav och utvecklar olika slags dygder (jfr Möller 2003).

De sociala sammanhang där dygdena tillämpas är i ständig förändring och vår förståelse av dygdena förändras successivt genom att dessa konkretiseras på nya sätt i nya sociala sammanhang. Till exempel: Med ett växande materiellt överflöd har dygden generositet förändrats från att gälla pengar till att gälla tid (jfr Möller 2003).

Vi tolkar situationer vi möter med hjälp av ett perspektiv som är präglad av vad som är ont och gott, rätt eller fel. På samma sätt som vi lever i ett fysiskt rum med dess olika dimensioner, i vilket vi orienterar oss med hjälp av sinnena, så lever vi också i ett slags moraliskt rum där orienteringspunkterna utgörs av våra värderingar. Våra moraliska värderingar vetter åt två håll i vårt medvetande: känslor och förnuft. Vi reagerar med våra känslor i enlighet med våra värderingar. Förnuftet ger oss förmågan att argumentera för våra moraliska ståndpunkter. Förnuftet är ett filter för våra känslor. Vår moraliska förmåga förutsätter ett samspel mellan förnuft och känsla (jfr Möller 2003).

Vår moraliska förmåga är känslig för påverkan från olika sociala krafter. Påverkan kan ske genom en systematisk avtrubning av människors moraliska sensibilitet där gränsen mellan vad som betraktas som moraliskt relevant och irrelevant förskjuts. Till exempel: En del människor (de ovärdiga, "dom") har egenskaper som inte gör dem värda samma respekt som andra (de värdiga, "vi"). Dessa människor kan förnedras utan att det påkallar vår moraliska känslighet (jfr Möller 2003).

Figur 2.1 Dygdteori i sammanfattning

2.3 Samhällsmoralens reflexer

Det som hittills framkommit på temat dygder har sammanställts i figur 2.1 ovan.

Om vi börjar med en titt på **fokalpunkterna** kan vi säga att dess funktion i det här sammanhanget är att fungera som en tolkningsram för hur människors moraliska sensibilitet struktureras. Vad samfällheten ser som gott och rätt manifesteras i vad man betraktar som en dygd. Den person som besitter dygden handlar rätt. Centralt blir alltså förekomsten av förebilder och vilka dygder dessa manife-

sterar. Vi kan också se att kvalitet är viktigare än kvantitet. I relation till empowermentprocesser betyder det att uppmärksamhet bör riktas mot kvalitativa relationer snarare än mängden relationer när vi studerar dygderna.

Under titeln **element** i figuren presenteras några nyckelord för dygdernas konstruktion och deras inverkan på vår handlingsdisposition. I fråga om disposition kan sägas att en dygd är en relativt permanent karaktärsegenskap som ledsagar oss när vi ställs inför olika handlingsalternativ. Den ledsagar oss också när vi förhåller oss till andra människor i och utanför samfällheten. Som vi sett tidigare konstrueras dygden genom reciproka element som seder, relationer, språk etc. Detta sker i en specifik kontext och har resonans i olika berättelser som figurerar i samfällheten. Detta lyser upp empowermentmetoden när vi diskuterar handlande subjekt.

Ett centralt tema i denna uppsats är dygdens **funktion** i samhällsprocesser. När vi betraktar en dygd som en uppövad kvalitet, vars utövande gör det möjligt att realisera samfällhetens interna och externa mål, närmar vi oss just denna funktion. Vi kan säga att samhällsmoralen, reflekterad i dygderna, har en social funktion, vilken uppmuntrar och undertrycker handlingar och idéer. Detta hjälper oss att förstå vem "vi" är och vilka "dom" är. Det hjälper oss också att tolka det sociala spelets regler. Det sätter riktningen för vår sensibilitet kring värdiga och ovärdiga. I empowermentprocesser kommer detta att belysa problem bland annat kring sociala friheter.

Sist i figuren, på temat **förändring**, presenteras ett antagande kring hur dygdens normativa och empirisk-teoretiska innehåll förändras. När vi längre fram dissekerar empowerment kommer det att framstå som ganska tydligt att empowermentprocessens mål är förändring. I ljuset av dygdteori blir förändring beroende av hur samfällhetens aktörer betraktar samhällsmoralen reflekterad i dygderna.

3. Empowerment

Vi skall nu lägga till vid uppsatsens huvudnummer. Först en kort sammanfattning av empowermentprocessen som den kommer till uttryck i denna uppsats. Empowerment kan i korthet beskrivas som "hjälp till självhjälp". Detta är en process mot mer självsäkerhet och självbestämmande. En process som drivs av mänskliga, materiella och sociala resurser. För att vi skall ha möjlighet att de facto utveckla självsäkerhet och självbestämmande behövs politiska, ekonomiska och sociala friheter. Empowerment tar sikte på maktgörande av individen, hushållet och samfälligheten. Förändring på samhällsnivå är metodens mål. Detta sker genom en interaktion mellan aktörer och strukturer vilket resulterar i nya institutioner, nya regler och nya relationer bland gamla delar.

Kapitlet om empowerment inleds med en fråga med etymologisk anknytning. Vilka betydelser har ordet empowerment? Därefter ges en rapport om begreppets innebörd för en rad välfärdsvetare. Detta utmynnar i antagandet att vi rör oss med ett tvådelat begrepp med tonvikt på processer. Därefter diskuteras resursernas och friheternas betydelse för empowerment. Som ordet empowerment antyder rör vi oss med ett begrepp som implicerar makt. Vi kommer att diskutera makt centrerat kring vad som här går under benämningen emancipationsparadoxen. I korthet kan sägas att paradoxen rör frågan om makt kan odlas eller inte, om makt kan överlämnas eller inte. På ena sidan paradoxen rör empowerment motstånd, att ifrågasätta rådande ordning. På andra sidan handlar det huvudsakligen om att lära sig maktspelet.

I maktdiskussionen inställer sig även ett kritisk-teoretiskt perspektiv där frågan ställs om vi överhuvudtaget kan maktgöras. Är empowerment i själva verket disempowerment? Ur detta följer ett alternativ empowermentperspektiv med kritiska undertoner.

3.1 I svensk översättning

Vid en första undersökning av begreppet finner vi att verbet empower i svensk översättning betyder: att bemyndiga, befullmäktiga eller berättiga. Det betyder även: göra det möjligt för..., eller sätta i stånd (Norstedts Ordbok 1989). Synonymer till "att bemyndiga" är till exempel: uppdra åt, ge fullmakt åt, ge myndighet eller rättighet åt, auktorisera eller ackreditera. Substantivet empowerment kan översättas med bemyndigande vilket har synonymer som tillåtelse, tillstånd, rätt, rättighet, befogenhet, fullmakt, auktorisation samt makt och myndighet (Nya stora synonymordboken 2000). Ett annat begrepp på samma tema är verbet "bemäktiga sig" vilket kan betyda tillägna sig, erövra, underlägga sig, sätta sig i besittning av,

göra sig till herre över, bringa i sitt våld, usurpera, komma att behärska, få makt med, etc (Ord för ord 1960).

Ur begreppet empowerment härleder vi alltså två aspekter. Vid direkt översättning får begreppet betydelsen bemyndigande (en process vilken utmynnar i ett tillstånd). I detta tillstånd har vi befogenhet att utföra något. Någon har alltså gett tillåtelse till den bemyndigade att utföra en handling. Vi kan betrakta denna betydelse som att makt att utföra något överläts från en person till en annan. En person avstår en del av sin makt vilken tillfaller en annan person. I verbform intar empowermentbegreppet ytterligare en dimension. Att "bemäktiga sig" antyder kompetensen att maktgöra sig själv. Någon har alltså tagit sig rätten att göra något.

3.2 Ett tvådelat begrepp med tonvikt på processer

Som tidigare nämnts betraktar vi empowerment som en metod för att minska underkuvande och systematiska orättvisor. Vi kan då undra vad en sådan metod egentligen går ut på. Ordet som sådant betyder som bekant "bemäktiga sig" eller "bemyndigande". Hur kan då denna egenmakt hjälpa till att minska underkuvande och systematiska orättvisor? Folkhälsoforskaren Bengt Starrin ger i en artikel i samlingsvolymen *Frigörande kraft - Empowerment som modell i skola, omsorg och arbetsliv*⁵ exempel på vad empowerment syftar till (Starrin 1997: 12f):

A1 ⇒ Empowerment refererar till en process av att bli förmögen eller tillåten att göra någon ospecificerad sak, därför att det finns maktförhållanden eller auktoritetsförhållanden som inte tillåter ett sådant görande av denna specifika sak (Rappaport 1987: 129).

A2 ⇒ Empowerment är en social process av ... att befrämja och höja människors förmåga att tillfredställa sina egna behov, lösa sina egna problem, och skaffa de nödvändiga resurserna för att kunna ha kontroll över sina egna liv (Gibson 1991: 359).

A3 ⇒ I allmänhet refererar empowerment till varje process som gör det möjligt för människor att "äga" sina egna liv (Gray & Doan 1990: 33).

A4 ⇒ Empowerment är en process som gör det möjligt för individer att bestämma över sina egna villkor och nå självbestämmande (Simmons & Parsons 1983: 193).

A5 ⇒ Empowerment är en process som befrämjar deltagande bland människor, organisationer och lokalsamhällen för att nå kontroll över sina egna liv i det lokala samhället och i det större samhället (Wallerstein & Bernstein 1988).

⁵ Som vi ser implicerar verkets titel en näst intill euforisk hållning till potentialen i empowerment. Detta är symptomatiskt och tidstypiskt för forskningen på detta område fram till tidigt 2000-tal då en mer kritisk Foucaultinspirerad hållning bryter mark.

B1 ⇒ Empowerment är en process i vilken det sker en ökning av känslan av självsäkerhet ... genom identifieringen av de förhållanden som befrämjar maktlöshet och genom avlägsnandet av dessa förhållanden (Conger & Kanungo 1988: 474).

B2 ⇒ Empowerment refererar till en minskning av dominerande känslor av maktlöshet (Solomon 1987: 80).

Om vi bryter dessa definitioner mot varandra kan vi se att det i exemplen A1 till A5 handlar om processer som gör det möjligt för människor att själva bestämma över sina liv. Vi skall "äga" våra liv. I definitionerna B1 och B2 handlar det även här om processer, men dessa syftar framförallt till känslor av självsäkerhet. Genom att vara säker på sin egen förmåga minskas maktlöshet.

Som vi kan se antyder empowerment en *process* som ökar *självbestämmande* och *självssäkerhet* så att vi kan lösa våra egna problem.

3.2.1 Självsäkerhet

Hur kan vi se på empowermentdimensionen självsäkerhet? Managementforskarna Lee & Koh menar i "Is empowerment really a new concept?" att empowerment handlar om att göra ett uppdrag eller en arbetsuppgift meningsfull för den som skall utföra den. De visar att empowerment i denna dimension handlar om varseblivelse. För det första måste uppdraget av individen betraktas som meningsfullt, dvs ett uppdrags värde eller syfte måste stämma överens med individens ideal och normer. För det andra måste det hos individen finnas en tro på den egna kompetensen dvs en tro på den egna kapaciteten att utföra ett uppdrag med skicklighet. För det tredje behöver det finnas en känsla av självdetermination, dvs en upplevelse av att vi själva valt arbetsmetod. För det fjärde behöver det finnas en uppfattning hos individen om att denne har inflytande över strategiska och administrativa beslut i en större organisatorisk kontext (Lee & Koh 2001: 686).

3.2.2 Självbestämmande

Självssäkerhet innebär bland annat en tro på din egen förmåga att utföra en uppgift. Här är det framför allt en subjektiv bedömning av dig själv om dig själv. Självbestämmande däremot är möjligheten att själv bestämma över sitt liv. Att bestämma över sitt liv är att ha makt över sitt liv.

Ett inflytelserikt verk på temat makt är Steven Lukes' *Power: A Radical View* där författaren argumenterar för ett maktbegrepp i tre dimensioner⁶. I den första

⁶ "[T]his first, one-dimensional, view of power involves a focus on *behaviour* in the making of *decisions* on *issues* over which there is an observable *conflict* of (subjective) *interest*, seen as express policy preferences, revealed by political participation" (Lukes 2005: 19). "[T]he two-dimensional view of power involves a *qualified critique* of the first view [...] and allows for consideration of the ways in which *decisions* are prevented from being taken on *potential issues* over which

dimensionen handlar makt om att A är övermäktig B genom sina överlägsna förhandlingsresurser. Här lider B nederlag genom bristande resurser och det råder öppen konflikt med konkurrerande resurser (jfr Petersson 1987). Med utgångspunkt i denna dimension handlar empowerment om effektiv kommunikation uppifrån och ned så att individer och grupper kan delta i sitt eget maktgörande på ett effektivt sätt. Det handlar om att lära sig maktgörandets spelregler bestående av normer, värden, maktmedel, roller, strategier etc (jfr Mayo 2004).

Den andra dimensionen behandlar icke-beslut. A underkuvar B genom att inte ta upp vissa frågor till diskussion och beslut. Detta kan ske genom mobilisering av partiskhet, där frågor som är i Bs intresse behandlas som ointressanta eller som om de saknade legitimitet (jfr Petersson 1987). Empowerment handlar här om att förvärva makt att ifrågasätta icke-beslut. Det handlar om att lära sig hur frågor sätts på agendan och hur de görs legitima. Bemyndigande handlar här även om att utveckla individens och gruppens förmåga att se till att egna frågor utvecklas och upprätthålls. Det gäller att skapa eller finna utrymme för de egna intressena (jfr Mayo 2004).

A underkuvar B i den tredje dimensionen genom att påverka Bs preferenser genom myter, informationskontroll, ideologier etc. B är mottaglig därför att denne är okritisk mot A eller omedveten om sina egna intressen (jfr Petersson 1987). Empowerment handlar här om att utveckla förmågan att ifrågasätta det sunda förnuftet i rådande ordning, att problematisera det på ytan normala och neutrala. Det handlar om att utveckla en kritisk förståelse, att utmana förklädda intressen och att tackla källorna till maktlöshet, underkuvande och social exkludering (jfr Mayo 2004).

3.3 Emancipation

Makt är ett komplext fenomen. Det finns många ansatser och perspektiv som skulle behöva belysas för att göra förståelsen av empowerment så tydlig som möjligt. Empowerment med utgångspunkt i maktbegreppen som det presenterats under självbestämmande ovan utgår från att makt är aktörsbundet. Detta är gott nog, men inte tillräckligt i det här sammanhanget.

Betänk följande: Frigörandet och maktgörandet av de underkuvade kan bara åstadkommas genom intervention av en extern aktör, vilken logiskt sett måste bli nästa källa till dominans (Stewart 2001: 43). Emancipation blir en paradox om vi bara tar Lukes maktbegrepp i anspråk.

there is observable *conflict* of (subjective)) *interest*, seen as embodied in express policy preferences and sub-political grievances" (Lukes 2005: 25). "[T]he **three-dimensional view** of power involves a *thoroughgoing critique of the behavioural focus* of the first two views as to individualistic and allows for consideration of the many ways in which *potential issues* are kept out of politics[...]. A may exercise power over B by getting him to do what he does not want to do, but he also exercises power over him by influencing, shaping or determining his very wants [...] power to prevent people ... from having grievances by shaping their perception, cognitions and preferences in such a way that they accept their role in the existing order of things, either because they can see or imagine no alternative to it, or because they see it as natural and unchangeable, or because they see it as divinely" (Lukes 2005: 27f).

Om makt är bundet till A, där denne utövar makt både över Bs faktiska handlande och över dennes preferenser, är makten alltid bunden till A (en aktör). Bs maktgörande blir då en fråga för As välvilja (jfr Lukes 2005). För att B skall kunna maktgöras utan intervention och dominans från ett nytt A krävs ett maktbegrepp som tillåter B att odla egen makt. Vi kan dra oss till minnes den i detta kapitelns inledning gjorda distinktionen mellan empowermentbegreppets substantiv- och verbform, dvs makt som bemyndigande och "bemäktiga sig".

Om vi endast studerar hur aktörer genom tillgängliga resurser utövar inflytande för att få sin vilja igenom (som Lukes) missas människors förmåga att göra motstånd och att agera kollektivt. Utgångspunkten för denna uppsats är att människor aldrig är helt maktlösa. Detta implicerar förmågan att maktgöra sig själv. Makt kan också uppstå genom människors samverkan och dialog. Makt blir då människors kapacitet att tillsammans sätta upp mål och strategier.

En utvidgad maktförståelse bygger på en insikt om sambandet mellan dominans (As kontroll av Bs handling och tanke) och "bemäktiga sig" (att göra motstånd och att gå tillsammans för att sätta upp strategier och mål). Om vi erkänner att väven⁷ av dominerande A är instabil, och om vi erkänner att det finns en ideologiskt betingad kamp om värden, normer och praxis, kan vi också argumentera för ett maktbegrepp som innefattar en möjlighet att "bemäktiga sig". Om erfarenheter av att vara förtryckt ger upphov till reaktioner och om denna reaktion har potential att förändra dominansvävens värden, normer och praxis kan vi tala om "bemäktiga sig". Empowerment kan med andra ord innefatta en förmåga att odla sin egen makt (jfr Stewart 2001).

3.3.1 Makt, förändring och emancipation

Vi förflyttar oss nu över till andra sidan "emancipationsparadoxen" där emancipation är en teoretisk möjlighet. Här betonas, som vi tidigare sett, motstånd och kollektivt agerande. Diskussionen kring empowerment med detta fokus får en lite annan karaktär än tidigare. Metoden rör nu huvudsakligen motstånds- och förändringsstrategier av olika slag. Som bekant behandlas empowerment här som ett välfärdsverktyg, en metod att minska underkuvande och systematiska orättvisor. Vi kommer därför att nu ljuda empowerment i termer av underkuvande och förändring. Resonemanget förs utifrån en ekonomisk, en politisk och en idéologisk aspekt.

Den ekonomiska aspekten av underkuvande verkar genom relationer på arbetsmarknaden där de underkuvade typiskt sett har färre möjligheter. Den politiska aspekten verkar genom exkludering, där tillträde till beslutsfattande institutioner nekas eller försvåras. Den ideologiska aspekten verkar genom ett antal disciplinerande föreställningar, vilka kan härledas ur en samling idéer som reflekterar en dominerande grups intressen. Dessa rasistiska och sexistiska ideologier genomsyrar den sociala strukturen i så hög grad att de blir hegemoniska. De ses som naturliga, normala och oavvisliga. "Taken together, the supposedly seamless web of

⁷ Jfr resonemanget under rubriken "1.5 Relationer som utgångspunkt" ovan.

economy, polity, and ideology function as a highly effective system of social control designed to keep ... [the oppressed] in an assigned, subordinate place" (Collins 2000: 4f).

Empowerment kan reflektera förändring på individ-, institutions- och struktur-nivå. På individ- och grupp-nivå handlar det om en känsla av självkontroll och insikter om egenintresse. På institutionsnivå reflekteras förändring i regler och relationer som finns i den personliga, sociala och politiska livssfären. Förändringar kan också reflekteras i djupt liggande strukturer, som formar fördelningen av resurser och makt i ett samhälle, och reproducerar det över tid.

"However, for any such change to translate into meaningful and sustainable process of empowerment, it must ultimately encompass both individual and structural levels. The institution of rights within the legal framework of a society is meaningless unless these rights have a real impact on the range of possibilities available to all individuals in that society" (Kabeer 2001: 27).

Makt kan i det här sammanhanget förstås som flödet i distinkta interagerande kretsar. Kretsarna förbinds i noder där de olika kretsarna växelverkar. I dessa noder strömmar empowerment och disempowerment. Genom att ha kontroll över noderna går det att påverka maktflödet och därigenom påverka inflytandet från praxis, disciplinerande föreställningar etc (jfr Clegg 2002). Genom att besätta signifikanta positioner (vid noderna) där maktens mikrokrets möter maktens makrokrets åstadkoms empowerment.

Förändring sker ofta gradvis. Försök att förändra policys och procedurer genom sociala reformer är därför en viktig strategi. Förändring kan åstadkommas genom organisering och protest på gräsrotsnivå eller genom att besätta auktoritära positioner inom olika institutioner. Kampen mot underkuvandet skall riktas både mot de bakomliggande idéerna och mot den praxis dessa idéer leder till. Empowerment är i stora delar en kamp att förändra systemet inifrån, genom att besätta auktoritära positioner och att producera egen kunskap, för att frigöra medvetandet och ge kompetensen att definiera sig själv, sina behov och sina mål (jfr Collins 2000).

3.4 Kritik och alternativt empowermentperspektiv

Oavsett om vi betraktar makt som påstruket ett A eller som förmågan att "bemäktiga sig", eller som båda delar, finns det i litteraturen som bygger på dessa antaganden en ganska positiv inställning till empowermentmetodens förändringspotential. Metoden anses väl lämpad för att komma tillrätta med underkuvande och systematiska orättvisor. En mer negativ grundinställning till metoden finner vi i litteratur med annan ontologisk botten.

Diskursen antas styra vår verklighetsuppfattning så starkt att vi är fångade i den. Eller annorlunda uttryckt: Wherever the world appears illuminated by the sun of the intelligible, the light that does the illuminating is discourse, it may make a pear look like an apple - or, indeed, an apple look like a pear. I ljuset av detta resonemang kommer empowerment att delvis ändra skepnad. Empowerment-

metodens verktyg kommer att se annorlunda ut om vi tar hänsyn till diskursbelysningen.

En kritisk röst är Barbara Cruikshank som i *The Will to Empower - Democratic Citizens and Other Subjects* menar att individer i en demokrati görs till självstyrande medborgare genom småskalig och vardaglig praxis. Vårdsinstitutioner blir ett sätt att styra medborgarna som bygger både på frivillighet och på tvång. Institutionerna fungerar som en metod att organisera makt, ett sätt att handla på människors handlande. Empowerment blir därför ett sätt att styra samhällsmedlemmarna genom att få dem att förstå sitt eget bästa som samhällets bästa. Empowerment är ur detta perspektiv inte maktgörande, empowerment är disempowerment. Cruikshank ser olika empowermentstrategier som en kostnadseffektiv teknik att styra samhällsmedlemmarna så att de styr sig själva. Därför är empowerment ett mått på betvingande snarare än autonomi. Empowerment som styrmedel premierar det handlingsmönster som är knutet till dominerande föreställningar om vad som är eftersträvansvärt, dvs samhällsmoralen reflekterad i dygder. Makt opererar, i det här perspektivet, genom att marinera samhällsmedlemmarna med en uppsättning mål och självförståelser, vilka ger drivkrafter att delta frivilligt i projekt iscensatta för att "hjälpa". Vårdsinstitutioner är inte exkluderade eller kontrollerade av makten, de är konstituerade och satta i handling av makten. Vårdsinstitutioner, hävdar Cruikshank, får inte samhällsmedlemmar att bete sig på ett eller annat sätt. Vårdsinstitutioner strukturerar fältet av möjliga handlingar (Cruikshank 1999: 38ff).

Ytterligare en kritisk röst är Tapio Salonen, verksam vid socialhögskolan i Lund, som i antologin *Den glömda krisen* diskuterar skillnader mellan aktiv arbetsmarknadspolitik och vårdsprogram med aktiveringsplikt. Skillnaden mellan dessa åtgärder sägs ligga i dess olika mål. Aktiv arbetsmarknadspolitik riktar in sig på att förebygga marginalisering medan aktiveringsplikten sätts in när marginalisering redan föreligger. Det finns, menar Salonen, två motstridiga tolkningar av aktiveringsplikten. En tolkning är uttalat positiv och lyfter fram empowerment där en individualisering av åtgärdsprogram ser till individens bästa. Dessa aktiveringsprogram ses som stimulerande för individens egenkontroll och personliga förutsättningar, dvs empowerment. Den andra versionen ser aktiveringsprogram mer som en modern efterföljare till den gamla fattigvårdens arbetsplikt, vars främsta syfte var att skilja mellan värdiga och ovärdiga bidragssökande. Denna version lägger tonvikten vid särskiljande, kontroll och stigma (Salonen 2000: 163f). En kritik som med ledning av Salonens resonemang kan riktas mot empowerment som vårdsredskap är att det ur den "maktgjordes" perspektiv riskerar att framstå som stigmatiserande.

Maktstrukturernas räckvidd ökar med vården därför att vården måste fördelas via en förvaltning. Denna flexibla förvaltningsmakt kan lätt mobiliseras därför att den har rötterna i administrativ diskretion och inte i konstitutionell lag (Cruikshank 1999: 113). Men, som Cruikshank säger: hur kan vi vara emot välfärd?

One cannot, of course, simply refuse the terms of welfare, for they are a condition of receiving housing, food, and income. Once one is already defined by the terms of welfare, a different kind of strategy is necessary, a strategy that targets those very

terms. Resistance must take the form of a refusal to act *as* a recipient, a refusal to be what our relations to the state have made us [...] 'Maybe the target nowadays is not to discover what we are, but to refuse what we are['] [...] To hold the productive aspects of power and the liberal arts of government politically accountable, we must imagine a way of politically managing the fact that there is such a thing as the socially construction of citizenship (Cruikshank 1999: 121).

Sammantaget kan sägas att kritiken som riktas mot empowerment som metod bör leda till upplyst försiktighet där vi bör uppmärksamma bakomliggande motiv hos projekt vars syften sägs vara maktgörande. Projekt av detta slag åtföljs ofta av kontrollmekanismer och teknik som är disciplinerande (jfr Boje & Rosile 2001). Syftet med ”empowermentprojekt” kan vara att få människor att utföra oavlönat arbete (typiskt i offentlig verksamhet) genom att övertala dem att det är bra för dem (jfr Miraftab 2004). Metoden behöver därför problematiseras.

3.5 Empowermentprocessens resurs- och utrymmesbehov

Vi har fram till nu behandlat empowerment ur ett etymologiskt perspektiv och ett maktperspektiv. Empowerment har beskrivits som en process. Denna process behöver resurser och utrymme för att blomstra. Resurser därför att de utgör bränsle för människor att använda självsäkerhet och självbestämmande. Utrymme därför att självsäkerhet och självbestämmande behöver detta beslutsutrymme för att det skall utgöra en reell möjlighet till självständiga beslut i frågor som rör det egna livsutrymmet.

Om vi förstår empowerment som förmågan att göra val kan processen⁸ knyta an till en ökning i människors förmåga att fatta strategiska val angående sina liv i en kontext där dessa val tidigare förnekats dem. Förändringar i förmågan att välja kan diskuteras utifrån tre av varandra beroende dimensioner, vilka kan beskrivas som resurser, verkställande och agency (Kabeer 2001: 27f).

- ⊃ Resurser formar förutsättningarna under vilka val görs. Tillgången på resurser bestäms av regler, normer och praxis, vilka florerar inom olika institutionella domäner. Resurserna kan vara: i) materiella, ii) sociala, dvs krav, plikter och förväntningar som finns i relationer och som ger resurser utöver den ensamma människans förmåga samt iii) mänskliga, dvs inbäddade i individen såsom kunskap, utbildning, kreativitet fantasi etc.
- ⊃ Agency är förmågan att definiera och handla i enlighet med sina mål och innefattar förhandling, list, manipulering, underkastande, motstånd och protest, såväl som reflektion och analys.

⁸ Intressanta bidrag till en teoretisk bild av empowerment kommer ur forskning som rör utvecklingsländer och maktgörande. Utvecklingsforskaren Naila Kabeer samt ekonomen och moralfilosofen Amartya Sen har inspirerat resonemanget i avsnitten om val och frihet.

- ⊃ Verkställande är beroende av resurser och agency och utgörs av förmågan att leva det liv man värderar högt, att vara och göra det man vill i den kontext man befinner sig.

Om vi förstår empowerment som frihet består empowermentmetoden i att undanröja olika slags ofriheter - ofriheter som ger människor få möjligheter och få tillfällen att använda sin förmåga att handla genomtänkt. Friheter har en instrumentell roll så till vida att de främjar utvecklingen av andra friheter. Det finns starka belägg för att ekonomisk och politisk frihet bidrar till att förstärka varandra. På liknande sätt kan sociala nyttigheter som utbildning och sjukvård förbättra individens möjligheter att delta i det ekonomiska och politiska livet, vilket främjar egna initiativ för att övervinna svårigheter. Empowermentprocesser med frihet i siktet pekar på vikten av en integrerad förändring av ekonomiska, sociala och politiska aktiviteter, vilka innefattar en rad olika institutioner och ett stort antal aktörer och deras interaktion. Politiska friheter, ekonomiska och sociala möjligheter, insynsgarantier och trygghetsgarantier blir överordnade mål. Mål som syftar till att förbättra en människas frihet och generella handlingsförmåga (Sen 2002: 10, 24f).

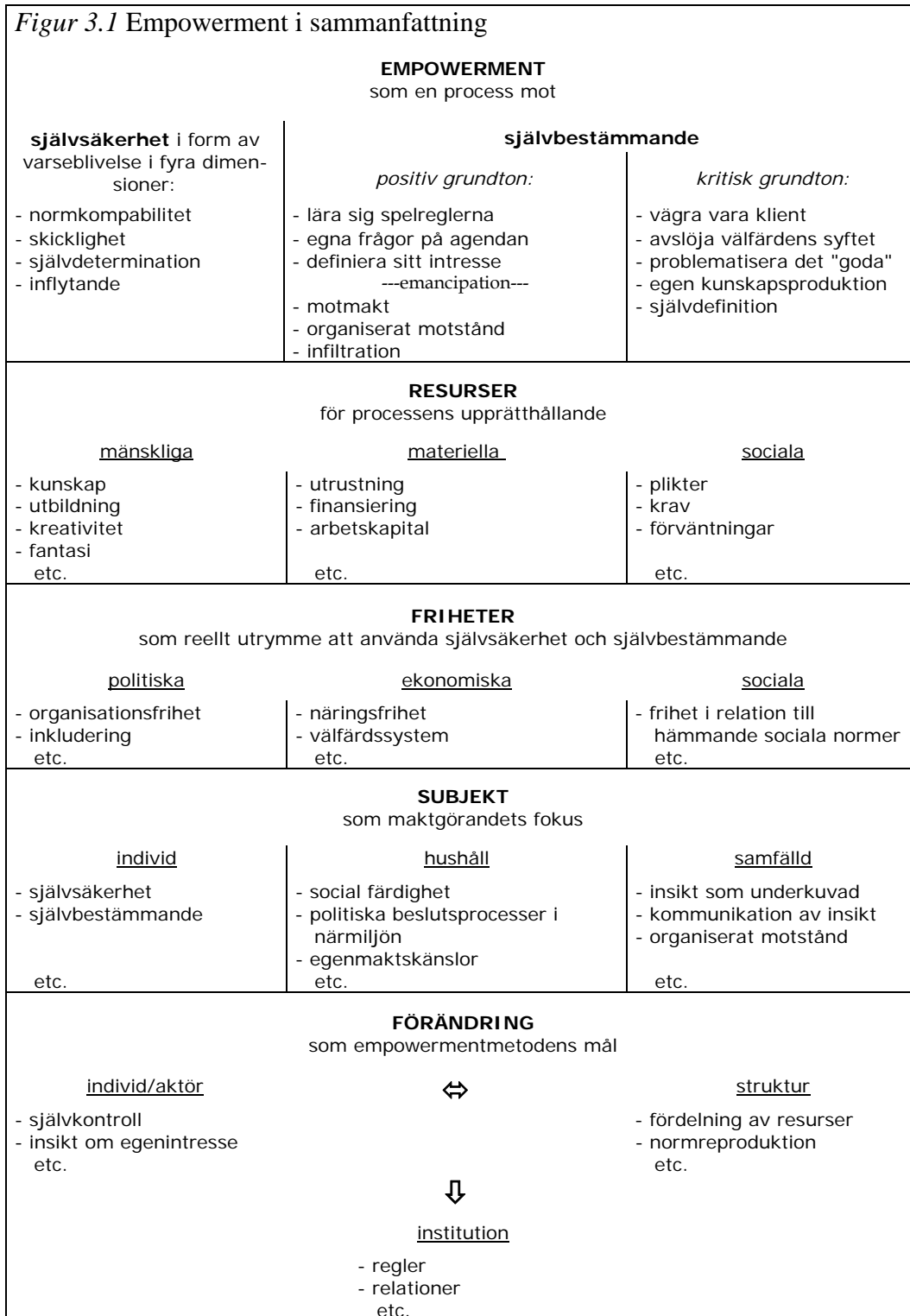
3.6 Empowermentsubjekt

Sist i detta kapitel skall vi diskutera empowermentprocessens subjekt. Är det individen, hushållet eller samfälligheten som står i maktgörandets fokus?

Vi skulle kunna betrakta empowerment som en metod för att förbättra förutsättningarna för livet och levebrödet ur hushållets perspektiv. Vi har då en metod som fokuserar på människan och hennes omgivning. Detta kan beskrivas som en process som söker empowerment för hushållet och dess medlemmar, genom deras inblandning i betydande sociala och politiska handlingar. Vi kan betrakta hushållet och dess maktresurser utifrån tre perspektiv: socialt, politiskt och psykologiskt. Social makt rör tillgången på hushållsproduktionens basala resurser som information, kunskap, skicklighet, deltagande i sociala organisationer och finansiella resurser. Politisk makt rör de enskilda hushållsmedlemmarnas inflytande över beslutsprocesser, speciellt de som rör det egna livet och framtiden. Politisk makt är därför inte bara rösträtt. Det är även möjligheten att säga vad man tycker och att kunna delta i kollektiva handlingar. Psykologiska maktresurser manifesteras i en individs känsla av egenmakt genom självsäkerhet. En ökning av egenmaktskänslan förmodas ha en positiv effekt på hushållets olika resurser och dess strävan efter social och politisk makt (jfr Friedman 1992).

Om vi tittar på individen som metodens subjekt hittar vi snart tillbaka till kapitlets inledande delar kring självbestämmande och självsäkerhet. Vid en genomgång av det som skrivits om empowerment som välfärdsredskap fokuserar en överväldigande majoritet av litteraturen på just individen. Det är genom maktgörandet av individen som förändring åstadkoms för både individen själv, hushållet och samfälligheten. Det handlar beträffande individen till stora delar om att lära sig utnyttja maktspelet för egen, för hushållets och för samfällighetens räkning.

När empowerment på samhällsnivå diskuteras ligger fokus ofta på emancipation och grundas med en maktteori som tillåter att makt odlas av subjekten själva. Här handlar empowerment om kollektivt agerande. Det handlar främst om att göra motstånd. Det handlar om motmakt. Genom insikt om underkuvande och kommunikation av denna insikt kan organiserad motmakt komma till stånd. Detta kan sätta igång processer mot empowerment på samhällsnivå.

3.7 Ett samlat grepp

Ett samlat grepp om empowermentmetoden erkänner att människor aldrig är helt maktlösa. Det finns alltid, om än litet, utrymme att vara ohörsam, att vågra vara klient. Ett samlat grepp erkänner också det finns en stor potential till maktgörande genom att lära sig maktspelet, att vara skötsam. Ett samlat grepp erkänner att kunskap är makt och att makt är kunskap, vi lever i ljuset av diskurser. Må hända är detta grepp inte konsistent. Det är dock författarens uppfattning att vi får ut mer av empowermentbegreppet om vi tillämpar ett bejakande pragmatiskt förhållningssätt.

Empowerment blir därför en process mot självsäkerhet och självbestämmande där vi genom att vara skötsamma och lära oss maktspelet kan utnyttja de institutioner som redan finns på plats. Men empowerment blir också motmakt där vi infiltrerar existerande institutioner för att göra dessa mindre underkuvande och där vi agerar kollektivt för att odla egen makt. I ett samlat grepp om empowerment behöver vi se upp med institutioner som påstås vara bemäktigande. Här har vi behov av att definiera oss själva, våra mål och vilka medel som leder till empowerment. Vi behöver producera egen kunskap.

Om vi för en stund ägnar oss åt figuren 3.1 ovan finner vi empowermentprocessen i sammanfattning. Empowerment som välfärdsverktyg implicerar en process mot självsäkerhet och självbestämmande. Självsäkerhet handlar om att tro på den egna förmågan och att det jag gör korresponderar med min moraliska sensibilitet. Det handlar också om en känsla av delaktighet och kontroll - en upplevelse av makt över det egna livsutrymmet. När det gäller självbestämmande är bilden mer komplex och beroende av vilken ontologisk jordmån vi har rötterna i. Som nyligen nämnts anlägger uppsatsen en pragmatisk hållning. Detta gör att vi styrs av i vilket sammanhang vi diskuterar empowerment.

Välfärdsforskning kring empowerment intar två positioner. Det ena positionen anlägger en positiv grundton, det andra en negativ dito. Den positiva grundtonen lägger vikten vid två saker. För det första poängteras vikten av att lära sig maktspelet, dels när det gäller skickligheten i att delta i olika empowermentprogram, dels när det gäller att formulera sitt intresse och sätta detta på agendan. För det andra poängteras förmågan att göra motstånd både i fråga om kollektivt agerande och i fråga om infiltration. När vi hanterar den negativa grundtonen av självbestämmande handlar empowerment om förmågan att definiera sig själv, sina mål etc. Det handlar om att producera sin egen kunskap och om att problematisera det "goda".

Som sagt, empowerment implicerar en process. Denna behöver resurser för att upprätthållas. Principiellt kan vi tala om mänskliga, materiella och sociala resurser. När det gäller friheter kan vi förstå det som reellt handlingsutrymme för att med hjälp av resurser föra empowermentprocessen mot självsäkerhet och självbestämmande. Detta kan då antas leda till förändring för individ, hushåll och samfällighet genom interaktion mellan aktör och struktur. Denna förändring manifesteras i nya institutioner eller i nya relationer mellan institutioner.

4. Skötsamhetens makt

Vi har nu diskuterat välfärd ur ett maktperspektiv genom att analysera begreppet empowerment. Det är dags att visa hur teori kring det moralfilosofiska begreppet dygd kan öka vår kunskap om maktgörande. En första fråga är: Varför fördjupar dygdteori kunskapen om empowerment? Vi behöver en teoretisk förståelse av vad alla referenser till värden och normer som finns bland empowermentbegreppets beståndsdelar innebär. Dygdteori förser oss med just detta därför att den belyser hur vår moraliska sensibilitet struktureras och konstrueras. När vi ställs inför situationer som påkallar våra värderingar och normer reagerar vi med vår moraliska sensibilitet. Dygdteori ger en bild av just detta. Om vi vill veta hur empowermentprocesser påverkar individer, hushåll och samfundheter räcker det inte att påpeka vikten av värden, normer och praxis. Vi behöver en inblick i hur samhällsmoralen strukturerar reaktionen på empowermentprocessen. Det behöver vi därför att det är precis här i samhällsmoralen som värden, normer och praxis har sin upprinnelse. Genom att rikta uppmärksamhet mot hur dygder konstrueras och strukturera vår moraliska sensibilitet kan vi få en bild av samhällsmoralen.

En andra fråga är: Hur fördjupar dygdteori kunskapen om empowerment? Vi har antagit att samhällsdhetens krav och syn på det goda formar människans karaktär och handlingsdisposition. Därför vilar "vi-heten" på dygdetisk grund. Denna "vi-het" strukturerar vår tolkning av verkligheten och avgränsar oss från "dom". När vi riktar uppmärksamhet mot hur dygdena strukturerar vår moraliska sensibilitet och vår tolkning av verkligheten kan vi visa att empowermentprocesser är beroende av vilka krav samhällsmoralen ställer på välfärdsinstitutioner. Ett konkret exempel är den tidigare refererade arbetslöshetsförsäkringen. Försäkringen antas befria den försäkrade från arbetslöshetens ekonomiska stigmatisering. Detta är villkorat. Alla är inte värdiga försäkringstagare. Det krävs konformitet och skötsamhet - aktiv, villig, medverkan - för en biljett till makt.

En tredje och sista fråga är: Vad ökar dygdteori vår kunskap om när det gäller empowermentprocesser?

4.1 Dygder och makt

Här kommer dygdbegreppet att förhållas till empowermentprocessens makt-dimensioner. Först diskuteras relationen till makt som aktörsbundet. Detta följs av makt som motmakt. Sist förhålls dygdbegreppet till makt i diskursljuset. Resonemanget nedan förs som om det fanns vattentäta skott mellan de olika sätten att se på makt och empowermentprocesser. Det är inte meningen att empowerment och dygdteori skall förstås på det sättet. Syftet är snarare illustrativt till sin karaktär.

Det finns många perspektiv att belysa på det här temat. Endast ett fåtal kommer fram här. Dessutom torde det finnas utrymme för hela det dygdteoretiska spektret i samtliga maktdimensioner.

4.1.1 Aktörsbunden makt

När empowerment refererar till intern och extern praxis (figur 2.1 om dygdernas funktion) kan vi säga att det handlar om att lära sig hur samfällighetens interna och externa mål realiserar. Dygden är en uppövad mänsklig kvalité som gör detta möjligt. Makt kan här referera till att A är övermäktig B genom sina överlägsna förhandlingsresurser. Empowerment blir att lära sig maktgörandets spelregler bland annat bestående av värden och normer. Vi kan säga att det är en resurs att känna till dessa. Om vi hämtar hem dygdteorins fokalpunkter (sidan 16f) får vi en uppfattning om hur vi strukturerar vår moraliska sensibilitet, hur värden och normer sätts ihop. Med detta i bagaget kan vi analysera empowermentprocessen med utgångspunkt i denna syn på makt. Till exempel kan vi anta att det som samfälligheten ser som rätt sätt att hantera en fråga bygger på vad man anser vara gott för samfälligheten. Om vi för över detta resonemang till a-kassan som institution och kriterierna villig, aktiv, medverkan skulle logiken kunna se ut så här: Det är gott för människan att arbeta i sitt anletes svett därför att hårt arbete leder till frälsning.

Ett annat sätt att betrakta empowerment bygger på förmågan att sätta frågor på agendan, att göra de egna intressena legitima. Att göra frågor legitima, kan som vi sett, bygga på hur normer och värderingar formar samfälligheten. Om vi antar att dygderna är ett socialt konstruerat fenomen där inlärningsprocessen refererar till seder, relationer och språk kan vi genom att rikta oss till dessa påverka samfällighetens uppfattning om vad som är legitimt. På så vis kan vi skapa utrymme för våra frågor.

Ett tredje sätt att beskriva makt är att A underkuvar B genom att styra Bs preferenser. Empowerment kan här vara att skärskåda de egna preferenserna. Dygdteorin kan nu hjälpa oss att tackla dygderna som sådana. Är det jag/vi prefererar verkligen i mitt, min familjs eller min samfällighets intresse? Verkar villig, aktiv, medverkan till min fördel? Är det genom dessa dygder(?) jag på bästa sätt minskar arbetslöshetens stigmata? När vi känner till samfällighetens syn på önskvärda karaktärsegenskaper kan vi kanske se att det finns dygder som inte korreponderar med vår uppfattning om gott och rätt.

Som nämnts tidigare finns det anledning att ifrågasätta möjligheten till emancipation när vi betraktar makt som bundet till en aktör. Kanske är det så att vi för att verkligen bli bemäktigade behöver odla vår egen makt utan inblandning och hjälp.

4.1.2 Motmakt

Som vi sett bygger motmakt på antagandet att vi aldrig är helt maktlösa. Det finns alltid utrymme att vara ohörsam. Motmakt bygger också på tanken att väven av dominerande A är instabil och att det finns en ständig kamp om värden, normer och praxis. Empowerment är här förknippat med motstånd- och förändringsstrategier med fokus på kollektivt agerande. När vi lyfter fram dygdteorin framstår det som relevant att angripa kampen kring definitionen av värden, normer och praxis. Ett exempel: Om vi genom att kommunicera erfarenheter av underkuvande med andra i liknande situation kan agera kollektivt kan vi komma åt och definiera värdehierarkier, skapa legitimitet och utrymme för de egna frågorna. I arbetet med detta kan uppmärksamhet riktas mot dygdteorins fokuspunkter. Med en teoretisk bild av hur människor strukturerar sin moraliska sensibilitet kan vi gå vidare och lokalisera legitimitetsskapande element. I detta sammanhang kan också antaganden om hur dygderna konstrueras hämtas hem. Det som betraktas som eftersträvningsvärda karaktärssegenskaper ses som reflektioner av samhällsmoralen. Denna moral strukturerar vårt beteende. Genom dygderna ges en bild av vad "dom" värdesätter. Detta kan vara en öppning till ett förfaringsätt med deliberativa förtecken.

4.1.3 En kritisk ansats

Empowerment blir med denna utgångspunkt ett kostnadseffektivt sätt att styra samhällsmedlemmar där konfirmation och skötsamhet upplevs som det naturliga och oproblematiska sättet att sköta sina angelägenheter - handlingsmönster knutet till samhällsmoralen premieras. Makten marinerar medborgarna med en uppsättning mål och självbilder, vilket ger drivkraft att delta i projekt iscensatta för att "maktgöra" - empowerment blir disempowerment. Reell empowerment handlar ur ett kritisk-teoretiskt perspektiv om att vägra vara klient, att problematisera det "goda" osv. Dygdteorins potential framträder extra tydligt när vi anslår en kritisk ton. För att problematisera det "goda" behöver vi en idé om varifrån det kommer, hur det konstrueras och hur det verkar. Detta är vad dygdteorin ger oss.

4.2 Dygder, resurs- och utrymmesbehov

Empowermentprocesser är beroende av resurser och reellt handlingsutrymme i form av olika friheter. När det gäller sociala friheter, dvs frihet från hämmande sociala normer, kan det framstå som en omöjlig uppgift att befördra sådana friheter. Kanske är det så. Likväl måste vi beakta förekomsten av dessa sociala normer. Hänsyn till dessa måste tas när empowermentprojekt iscensätts. Dygdteorin kan här hjälpa oss att tolka och lokalisera hur den moraliska sensibiliteten strukturerar sociala normer.

4.3 Välfärd?

Man kan undra vad välfärd är. Är det att vara fri från underkuvande och systematiska orättvisor? Är det att äga sitt liv? Eller är det tak över huvudet och mat för dagen? Kan välfärd vara makt? Är det i så fall makt att definiera sig själv och sina behov, att självständigt fylla sitt livsutrymme? Hur införskaffas denna självständighet? Genom att vägra vara klient? Genom att organiserat motstånd och motmakt? Genom att skapa egen kunskap om vad som är gott för mig och min omgivning? Finns frihet? Eller är vi så bländade av diskursljuset att vi inget ser och inget hör? Är största möjligheten för den enskilde individen att bli maktgjord konformitet och skötsamhet?

Referenser

AMS 1998. *Arbetsmarknadspolitik i förändring. En grundläggande bok om arbetsmarknadspolitikens villkor* Fritzes: Stockholm

Badersten, Björn. 2002. *Medborgardyg. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos* Natur och Kultur: Stockholm

Bexell, Göran; Grenholm, Carl-Henric. 2003. *Teologisk etik* Verbum: Stockholm

Boje, David M; Grace, Ann Rosile. "Where's the Power in Empowerment? Answers From Follet and Clegg" *Journal of Applied Behavioural Science* 2001, Vol. 37, No. 1, Sidan 90-117

Brante, Thomas: "Institution": Nationalencyklopedins nätupplaga 05-06-08 kl. 9.50

Burt, Ronald. 1992. *Structural Holes: The Social Structure of Competition* Harvard University Press: Cambridge, Mass.

Clark, Eric; Petersson, Bo. (eds.) 2003. *Identity Dynamics and the Construction of Boundaries* Nordic Academic Press: Lund

Clegg, Stewart R. 2002. *Frameworks of Power* SAGE Publications: London etc

Collins, Patricia Hill. 2000. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. Routledge: London

Cruikshank, Barbara. 1999. *The Will to Empower. Democratic Citizens and other Subjects*. New York: Cornell University Press

Conger, J & Kanungo, R. N. "The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice." *The Academy of Management Review*, 1988 vol. 13 nr. 3 sid. 471-482

Delany, Samuel R. 1999. *Shorter Views* University Press of New England: Hanover and London

Emirbayer, Mustafa. "Manifesto for a Relational Sociology" ur *The American Journal of Sociology* vol. 103, no. 2 (sep., 1997), 281-317

Emt, Jeanette; Eriksson, Gunnar: "Diskurs": Nationalencyklopedins nätupplaga

Foucault, Michel. 1993. *Övervakning och straff* andra upplagan i översättning av Bjurström, C G. Arkiv förlag: Lund

Forsberg, Erik & Starrin Bengt. "Empowerment - begrepp och tillämpning" sidan 5-8 i Lundberg, Bertil & Starrin, Bengt. (redaktörer) 1997. *Frigörande kraft. Empowerment som modell i skola, omsorg och arbetsliv*. Stockholm: Gothia AB

Friedman, John. 1992. *Empowerment: The Politics of Alternative Development*. Cambridge: Blackwell

Gibson, C H. "A Concept Analysis of Empowerment" *Journal of Advanced Nursing*. 1991 vol. 16 sidan 354-361

Gray, R E & Doan, B D. "Empowerment and Persons with Cancer: Politics in Cancer Medicine" *Journal of Palliative Care*. 1990 vol. 6 nr. 2 sidan 33-45

Hall, Peter A; Taylor, Rosemary C R. 1996. "Political Science and the Three New Institutionalisms" ur *Political Studies* XLIV, 936-957

Johnsson, Björn. "Aktörer, Strukturer och sociala konstruktioner" ur *Statsvetenskaplig Tidskrift* 2001, årg. 104, nr. 2 sidan 97-114

Kabeer, Naila. "Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment" *Discussing Woman's Empowerment – Theory and Practice* 2000, SIDA studies no. 3, sidan 17-57: Stockholm

Lag (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring

Lee, Mushin; Koh, Joon. "Is empowerment really a new concept?" *The International Journal of Human Resource Management* juni 2001 sidan 684-695

Lukes, Steven. 2005. *Power: A Radical View* (second edition) Palgrave Macmillan

Lundquist, Lennart. 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik* Studentlitteratur: Lund

Lundquist, Lennart. 2001. *Medborgardemokratin och eliterna* Lund: Studentlitteratur

March, James G; Olsen, Johan P. 1989. *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics* New York: The Free Press

Mayo, Majorie. "Exclusion, Inclusion and Empowerment: Community Empowerment? Reflecting on the Lessons of Strategies to Promote Empowerment" sidan 139-158 i Andersen, John; Siim, Birte. 2004. (eds) *The Politics of Inclusion and Empowerment* Palgrave Macmillan: New York

- McIntyre, Alasdair. 2003. *After Virtue (Second Edition)* University of Notre Dame Press: Notre Dame, Indiana
- Miraftab, Faranack. "Making Neo-liberal Governance: The Disempowering Work of Empowerment" ur *International Planning Studies* Vol. 9, No. 4, 239–259, November 2004
- Möller, Göran. 2003. *Moralens nycklar - en bok om dygder* Norma: Skellefteå
- Nordstedts Ordbok 1989. *Stora engelska ordboken* engelsk-svensk
- Nya stora synonymordboken 2000. Strömbergs förlag: Stockholm
- Oakley, Justin. "Varieties of Virtue Ethics" ur *Ratio (New Series)* IX 2 september 1996 sidan 128-152
- Ord för ord 1960. *Svenska synonymer och uttryck* AB Nordiska uppslagsböcker: Stockholm
- Petersson, Olof. 1987. (red.) *Maktbegreppet* Schmidt: Helsingborg
- Prop. 99/00:98. Regeringens proposition 1999/2000:98 *Förnyad arbetsmarknadspolitik för delaktighet och tillväxt*
- Rachels, James. 2003. *The Elements of Moral Philosophy (Fourth Edition)* International Edition. McGraw Hill: London etc
- Rappaport, J. "Terms of Empowerment/Exemplar of Prevention: Toward a Theory for Community Psychology." *American Journal of Community Psychology*, 1987 vol. 15 nr. 2 sid. 121-148
- Salonen, Tapio. 2000. "Om outsiders och aktivering i svensk arbetsmarknadspolitik" i *Den glömda krisen - om ett Sverige som går isär*. sidan 160-179 Agora: Stockholm
- Sen, Amartya. 2002. *Utveckling som frihet* Diadalo: Göteborg
- Simmons, C H & Parsons, R J. "Empowerment for Role Alternatives in Adolescence" *Adolescence*. 1983. vol. 18(69) sidan 193-200
- Slote, Michael. 1992. *From Morality to Virtue* Oxford University Press: Oxford
- Sonesson, Göran: "Semiotik": Nationalencyklopedins nätupplaga
- Solomon, B. B. "Empowerment: Social Work in Oppressed Communities." *Journal of Social Work Practices*, 1987 vol. 2 nr. 4 sidan 79-91
- Starrin, Bengt. "Empowerment som tankemodell" sidan 9-33 i Lundberg, Bertil &

Starrin, Bengt. (redaktörer) 1997. *Frigörande kraft. Empowerment som modell i skola, omsorg och arbetsliv*. Stockholm: Gothia AB

Stewart, Angus. 2001. *Theories of Power and Domination* SAGE Publications: London etc

Stubbergaard, Ylva. 1996. *Stat, kris och demokrati Lapprörelsens inflytande i Finland 1929-1932* Lund: Arkiv förlag

SVT2 050417. Sveriges Television 2 (2005-04-17) "Välfärds mysteriet"

Tilly, Charles. 1993. "Mechanisms of State Formation and Collective Action" Interview by Ruud Koopmans and Sophie de Schaepdrijver. CSSC Working Papers Series no. 171. New School for Social Research.

Wallerstein, N & Bernstein, E. "Empowerment in Education: Freire's Ideas Adopted to Health Education" *Health Education Quarterly*. 1988, vol. 15, nr. 4, sidan. 379-394